

MONOGRAFIES I RECERQUES

Cercles. Revista d'Història Cultural 16/2013: 171-189

ISSN: 1139-0158

L'AMETLLA, 1966. DISSENY I DECEPCIÓ D'UN
ORGANISME RECTOR DE LA CULTURA CATALANA

Jordi Amat

RESUM. Entre les múltiples iniciatives empreses per a reactivar la cultura catalana en els anys seixanta, una de les més desconegudes són les Primeres Jornades d'Estudi sobre Problemes de la Cultura Catalana Actual. Es van celebrar el gener de 1966 a casa de Fèlix Millet i hi van participar des dels empresaris fundadors d'Òmnium fins a intel·lectuals d'esquerres i persones com Jordi Pujol i Josep Benet. Gràcies a l'arxiu d'aquest darrer, s'ha pogut reconstruir el contingut d'aquella reunió i els projectes fallits que se'n van derivar.

PARAULES CLAU. Intel·lectuals, franquisme, antifranquisme, Espanya, Catalunya.

ABSTRACT. Among the many initiatives undertaken to reactivate Catalan culture in the sixties, one of the least known was the First Conference of Study on Current Problems of Catalan Culture. It was held in January 1966 at the home of Felix Millet and a range of people took part, from the entrepreneurs who had founded Omium to leftist intellectuals and figures like Jordi Pujol and Josep Benet. Thanks to the archive of the latter, it has been possible to reconstruct the content of the meeting and the failed projects that arose from it.

KEY WORDS. Intellectuals, francoism, anti-francoism, Spain, Catalonia.

Per a Lola i José-Carlos Mainer, al tren

«Durant la dècada dels seixanta es viurà a Catalunya un període d'una extraordinària creativitat cultural i política». L'afirmació, la va fer Josep Benet a la conferència «De l'esperança al redreçament nacional» que el 14 de gener de 1993 va dictar al Centre d'Art Santa Mònica. No podria estar més d'acord amb aquest convenciment retrospectiu expressat pel senyor Benet —un advocat que escrivia llibres d'història amb la voluntat política de crear consciència patriòtica, l'intel·lectual orgànic del catalanisme de postguerra (en feliç expressió d'Agustí Colomines)—, però per a fer del tot meva la seva afirmació voldria, a més, tenir un bon llibre a l'abast que ho argumentés en profunditat. No disposem encara d'un estudi d'aquestes característiques —que entrellaci les manifestacions culturals d'elit i de masses, les tensions ideològiques amb la creació de noves institucions, la dialèctica barcelonina entre cultura en català i cultura en castellà, els vasos comunicants entre intel·lectuals i plataformes unitàries...— i em fa l'efecte que és una mancança que segueix obturant la comprensió d'un moment efervescent de la Catalunya contemporània. Sense un estudi rigorós, vells tòpics es van perpetuant i segueixen dominant les versions interessades.

Les pàgines següents no volen ni poden resoldre, naturalment, un cub de Rubik historiogràfic tan complex. De fet, no pretenen altra cosa que donar a conèixer un episodi menor d'aquell moment: la gènesi, el desenvolupament i les conseqüències de les Primeres Jornades d'Estudi sobre Problemes de la Cultura Catalana Actual, un episodi bastant desconegut i que, a banda d'una certa rellevància ideològica pel que fa a la qualitat dels discursos que s'hi van pronunciar, m'agradaria pensar que pot explicar-se com una peça significativa del mosaic dels seixanta. Usant materials gairebé sempre inèdits, de tipologia textual diversa (cartes, informes, transcripcions de col·loquis...), miraré de presentar les Jornades com una mena de caixa de ressonància dels reptes i les esperances que dominaven un catalanisme que en bona mesura encara era transversal. Esperances d'actuació que van anar més enllà dels compartiments estancs de l'oposició. Esperances que foren l'avantsala d'unes tensions que no trigaren gens a aflorar i que esquerdaren el moviment de redreçament nacional que des dels primers anys cinquanta, tot i que no fos d'una manera institucionalitzada, sí que havia adquirit un perfil prou unitari pel que fa als

referents compartits: la unitat que s'havia pogut bastir damunt del prestigi civil de Carles Riba, *Notícia de Catalunya*, *La pell de brau* i alguns dels títols fundacionals de la col·lecció Llibres a l'Abast d'Edicions 62 (*Nosaltres, els valencians, Maragall i la Setmana Tràgica* i *Els altres catalans*).

L'episodi que voldria repescar, com deia, és una reunió que va congregar homes de cultura i homes de diners celebrada els dies 8 i 9 de gener de 1966 a la casa de Fèlix Millet a l'Ametlla del Vallès. Si de tot plegat en puc donar notícia és perquè la documentació que va generar la reunió (o un gruix considerable) es conserva a l'Arxiu de Josep Benet, en el qual he treballat per a intentar escriure la seva biografia. Al cim del seu prestigi intel·lectual, Benet va ser l'eminència grisa d'una trobada en què va formular un programa que havia començat a madurar, com a mínim, des dels últims anys cinquanta.¹

Benet/Pujol, relació complexa

Aquell programa, en aquell moment, Josep Benet va creure que el podria dur a la pràctica gràcies a Jordi Pujol. La complicitat entre tots dos era plena. Fem memòria. Un dia, després dels mesos de confinament a Girona, Jordi Pujol, que tenia trenta anys i escaig, va anar a veure l'advocat i escriptor Maurici Serrahima. El seu propòsit, segons va interpretar Serrahima, era refer les relacions amb Josep Benet a través d'ell. Durant els anys d'empresonament, descobreix Serrahima al seu dietari, Benet i Pujol s'havien allunyat. En un moment puntual, sembla que Marta Ferrusola havia tingut la necessitat de sol·licitar l'indult per al seu marit i Benet, que tenia taula al despatx d'advocats de Serrahima —una taula que li servia més per a conspirar a mitja veu que no pas per a treballar—, li va recomanar que no el demanés: si ho feia, va argumentar, malbarataria el capital simbòlic que Pujol havia acumulat arran de la detenció, les tortures i la seva compromesa intervenció al consell de guerra. Va ser com a conseqüència d'aquell fet, segons es desprèn de les paraules de Serrahima —mentor de Benet des de feia vint anys!—, que es va originar un distanciament que

¹ La ponència de Benet es titulava «La cultura catalana: de la supervivència al redreçament» i està reproduïda al volum miscel·lani *Combat per una Catalunya autònoma*, Bruguera, 1980, p. 143- 171. Jordi AMAT, «L'Ametlla, 1966. El programa d'ofensiva de Josep Benet», *Digitium*, n. 15, 2013, p. 6-11.

Pujol, instal·lat de nou a Barcelona, pretenia llimar. «Si en aquest país no ens podem entendre en Benet i jo, no sé qui es podrà entendre», va dir a Serrahima. L'allunyament no trigaria gaire a dissoldre's. A finals de novembre de 1963, Pujol confiava a Benet una còpia dels textos que havia escrit a la presó, els escrits que configuren *Des dels turons a l'altra banda del riu*. Aleshores començarien a reprendre la sintonia que havien mantingut abans dels Fets del Palau.²

Perquè la relació venia de mitjan cinquanta i cap al final de la dècada s'havia anat intensificant. A les seves memòries, Raimon Obiols explica que els cursos 1958-1959 i 1959-1960 va assistir a uns seminaris impartits per Benet i Pujol. Era l'època en la qual van dissenyar l'embrió del que seria Edicions 62, per exemple. L'època en la qual Benet, Pujol i Jaume Vicens Vives eren els únics seglars del comitè organitzatiu d'unes jornades d'estudi que s'havien de celebrar a Montserrat (i a les quals ni Vicens ni Pujol, mort l'un i detingut l'altre, podrien assistir). No em sorprèn, com rememora Albert Manent, que dos dies després de la detenció de Pujol fos un Benet nerviós qui dirigís l'estratègia de replegament per a salvaguardar la xarxa dels joves nacionalistes catòlics. Just després, des dels amagatalls en els quals es va fer fonedís durant tres mesos (Queralt, Castellterçol, Montserrat), Benet seria un dels ideòlegs de la campanya de protesta contra les tortures de Pujol. «Cal que l'exclusiva de les campanyes contra la tortura i a favor dels presos no quedi sempre d'exclusiva dels comunistes. Cal que es vegi que nosaltres també en sabem fer», va escriure l'1 de juny a Francesc Ferreras —antic falangista, aleshores socialdemòcrata, exiliat a París i còmplice de l'activisme democràtic i antifranquista de Julià Gorkin—, «cal que es parli, una i altra vegada, de Jordi Pujol. N'hem de fer un líder nou per al nostre poble, que prou en necessita».³

Cap a finals de 1963, quan Pujol i Benet van reprendre la col·laboració, Pujol començava a perfilar un nou paper dins del catalanisme. Un paper singular que transcendia la seva catapultada primària, el catolicisme catalanista. El nou Pujol, per a entendre'ns, ja no redactava

² Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present, III (1959-1963)* (Josep Poca, ed.), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 457.

³ Raimon OBIOLS, *El mínim que es pot dir. Memòries polítiques*, Barcelona, RBA, 2013, p. 47. Albert MANENT, «Jordi Pujol, tot un caràcter preparant-se per governar», a *El Moli de l'Ombra. Dietari polític i retrats (1946-1975)*, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 143. La carta de Benet a Ferreras és inèdita.

papers clandestins encaminats a provocar agitació ciutadana (com havia fet arran de la campanya contra Luis de Galinsoga, director de *La Vanguardia* imposat pel règim), sinó que estava posant els fonaments de l'actuació parapolítica que desenvoluparia a partir d'aquell moment: «fer país», per dir-ho amb els seus sintagmes fetitxe. El text marc del nou programa d'actuació va ser *Construir Catalunya*, escrit entre setembre de 1964 i juliol de 1965. L'assaig, recorda Joaquim Ferrer al notable article «L'afany per construir Catalunya», postulava la necessitat de crear un espai de confluència de diverses iniciatives que compartissin un mateix afany: la institucionalització renovada del catalanisme.⁴

Des de finals de juny de 1965, tal com es pot resseguir a l'Arxiu Benet, sembla com si Benet hagués actuat com una mena d'assessor àulic de Pujol. Això vol dir no només que el Pujol banquer nacionalista l'informava de què protegia des de Banca Catalana, sinó que també li passava els projectes perquè els avalés. Exemples. El 6 d'agost, acompanyant documentació diversa, Pujol li escrivia aquesta nota: «Josep: T'envio el projecte i la justificació que sobre l'Escola de Mestres han fet la Marta Mata i en Jordi Cots. Fa un parell de setmanes et vaig passar un pressupost. T'envio també un escrit d'en Giralt explicant com creu ell que podria funcionar l'Institut d'Història Social». Ambdues iniciatives són paradigmàtiques de l'etapa «Construir Catalunya». La primera volia revitalitzar el moviment de renovació pedagògica estroncat el 1939. La segona, la idea original de la qual havia estat de Benet mateix (segons consta en un document de Pujol conservat a l'Arxiu Benet), no pretenia només estudiar el moviment obrer, sinó que volia aplicar aquest coneixement per a fer solubles la reivindicació nacional i la social, dicotomia que ja a la preguerra alguns catalanistes no havien sabut resoldre.⁵ Més que intervencions directes en el present, l'Escola de Mestres

⁴ Joaquim FERRER, «L'afany per construir Catalunya», a *L'home, l'amic, el president. Homenatge a Jordi Pujol*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, pp. 134-139.

⁵ Als documents de l'Arxiu Benet es conserva la documentació dels dissenys preparatoris de l'Institut d'Història Social. En un primer moment es va pensar que la direcció seria col·legiada entre Giralt i Benet i el professor Albert Balcells ja constava com a secretari. A propòsit d'aquell institut, és interessant la interpretació que en fa una de les persones que en van formar part: Josep Termes. «Emili Giralt, aleshores catedràtic d'Història Contemporània a la Universitat de València, va convèncer-lo de finançar un seguit d'estudis bàsics d'història social catalana. [...] Pujol es mostrava molt interessat en la vertebració d'una esquerra catalana

i l'Institut d'Història Social eren apostes de futur. Igual que ho era l'Institut Català d'Immigració, ideat per Jaume Nualart i que, tal com es pot llegir a la documentació (datada entre octubre i novembre d'aquell 1965), no pretenia altra cosa que «facilitar als immigrants la seva incorporació a la comunitat catalana».

No sé fins a quin punt s'ha sabut ponderar la importància que la segona meitat de l'any 1965 va tenir en la trajectòria de Pujol. La meua hipòtesi és que va ser just en aquells mesos quan es va cimentar el seu legítim afany d'adquirir un nou protagonisme en la societat catalana, afany en el qual es prefiguren maneres presidencialistes fonamentades en la defensa d'uns valors que, a la llarga, serien definidors de la seva praxi política. Segona meitat de 1965, insisteixo. Fou quan Banca Catalana va obrir una línia de crèdit de sis milions de pessetes per a finançar Enciclopèdia Catalana SA. O va ser aleshores, concretament el 17 de novembre, quan Pujol va posar per escrit els seus neguits sobre l'orientació de *Serra d'Or*, revista del consell de redacció de la qual ell havia estat elegit membre i que considerava que no jugava amb prou força el paper d'eina de catalanització des de la cultura.

Estem sotmesos des de fa molts anys a un procés constant de desnacionalització. Estem mancats de dirigents, d'institucions i dels instruments necessaris per a dur a terme la tasca de reconstrucció que és la nostra. Per altra banda la incomunicació que la situació present produeix acaba d'enfonsar-nos. en la desorientació i el fraccionament. Per a reaccionar contra tot això ens caldria un òrgan d'orientació nacional que anés oferint a la nostra gent un suport en l'ordre de les idees. Ja sé que *Serra d'Or* no pot ser plenament aquest òrgan, però és que dóna la sensació que tampoc ho pretén.⁶

allunyada del lerrouxisme, no sucursalista i defensora del catalanisme»: *L'home, l'amic, el president*, p. 299.

⁶ El text de Pujol va ser redactat el 17 de novembre de 1965. Al cap de tres setmanes, després d'una reunió del consell de redacció, Pujol fixava de nou la seva posició sobre la funció que creia que havia de tenir la revista. «La meua idea ja la coneixeu: *Serra d'Or* ha de ser un instrument que ens permeti ajudar a reconstruir el nostre país.» La dada sobre l'obertura de la línia de crèdit a Enciclopèdia, la dóna Francesc Cabana a «Jordi Pujol i l'Enciclopèdia Catalana», a *L'home, l'amic, el president*, p. 74.

Reconstruir el país: aquest era el motor de l'activitat d'un Pujol que actuava amb mentalitat prepolítica, frenètica, clara en el projecte, però un punt improvisada pel que fa al programa. «Es tractava d'actuar amb mentalitat de govern. Exactament com si governéssim el país. Partir d'una visió de conjunt de l'interès general i satisfer les necessitats que no podíem esperar de l'administració oficial».⁷ Per a dur a terme aquesta tasca de reconstrucció, com deia, havia decidit intervenir en àmbits clau: l'educació, el món obrer, la immigració. I també la cultura. El 19 de desembre va redactar unes notes molt interessants, que, en bona mesura, complementen l'anàlisi sobre *Serra d'Or*. La seva idea era que empreses ja en marxa — *Serra d'Or*, també Òmnium Cultural— convergissin en aquell moviment central encaminat a consolidar la renacionalització del país. Aquest moviment, segons Pujol, hauria de créixer i expandir-se a través de les línies d'actuació següents:

- 1) Difondre unes quantes idees fonamentals, poques, però clares i fortes. Tant com les idees cal defensar unes actituds, principalment tres: una actitud de clara afirmació nacional, una actitud d'exigència en el camp econòmic i social i una actitud de llibertat.
- 2) Llençar iniciatives, campanyes, accions d'intenció positiva.
- 3) Fer que, com a conseqüència de tot això, es creïn institucions que, pel seu plantejament i el seu objecte, siguin vàlides per a la gran majoria i que, encara que de moment modestament, permetin atacar els problemes bàsics de Catalunya i ajudar a crear o enfortir la nostra realitat de país. Aquestes institucions han de respondre a una mentalitat de govern, és a dir, han de ser el fruit d'una visió global de la realitat i dels interessos del país.

El seu millor còmplice en el camp cultural —en l'ús patriòtic de la cultura (allò de l'intel·lectual orgànic del catalanisme)— era Josep Benet. L'aliança que establiren va ser descrita, amb envejable clarividència, per Jaume Lorés a «Aproximació al pujolisme», un assaig més intuïtiu que documentat, polèmic i lucidíssim, publicat l'any 1980 a la revista *Taula de*

⁷ Jordi PUJOL, *Memòries (1930-1980)* (amb la col·laboració de Manuel Cuyàs), Barcelona, Proa, 2007, p. 210.

Canvi i reproduït després al llibre *La transició a Catalunya*. En aquest text, Lorés afirmava que el Pujol de mitjan seixanta va intentar concretar «una planificació de la política cultural i cívica que anés més enllà de les tasques de supervivència», planificació que havia estat resultat de la influència que sobre ell exercia un Benet el mestratge del qual mai no ha deixat de reconèixer.

Cap a un organisme rector de la cultura catalana

Fou en aquesta dinàmica de relació (de la qual no era aliè, per cert, el veterà Fèlix Millet) que Josep Benet, l'octubre de 1965, va redactar un informe que proposava la constitució d'un Departament de Promoció: una innòcua marca blanca rere la qual s'ocultava una meditada planificació per a dur a terme el seu programa de renacionalització. Al primer paràgraf de l'informe es pot llegir el següent: «És difícil de proposar un esboç [sic] de programa d'activitats d'aquest nou departament, sense conèixer aproximadament la quantitat aproximada que hom podrà destinar-li, i sense estar assabentat exactament de les activitats que ja estan programades o que estan en curs de realització». El document no especifica a qui anava adreçat, però el seu receptor model era el Pujol que, des de Banca Catalana, estava posant en marxa l'estratègia «Construir Catalunya», una planificació paral·lela i a voltes convergent amb la de Benet, però que transcendia la cultura en la mesura que es proposava modelar el país també des d'altres àmbits d'actuació.

M'aventuro a prosseguir amb la meua hipòtesi. De les paraules que acabo de transcriure de l'informe, dedueixo també que Benet, a l'hora d'idear aquell departament, va pressuposar que es crearia un organisme que li permetria dur a la pràctica el seu programa i que canalitzaria institucions protegides per Pujol. Seria un organisme que ell dirigiria i que en el pla personal resoldria la precarietat professional en què es trobava des de feia anys. Sospito, tanmateix, que van ser punts que mai no van acabar d'aclarir-se del tot. Per tant, el projecte, des del seu estat embrionari, va estar dominat per una ambigüïtat —ambigüïtat típica de la mecànica de l'oposició en temps de dictadura— que, a mitjà termini, desembocaria en un nou conflicte. Perquè és probable que, d'una banda, Benet cavil·lés que podria dirigir un organisme a través del qual podria desenvolupar el seu programa —una protoconselleria de Cultura, ras i curt—, mentre que, per a

Pujol, el projectat Departament de Promoció podia ser, sí, un organisme per a canalitzar part de l'activitat catalanista que impulsava, però potser també una més de les entitats que s'havia posat a patrocinar.

A l'informe, Benet descrivia quines eres les primeres activitats que el Departament de Promoció podria realitzar. La més ambiciosa, la fundació d'un Institut Català d'Història Moderna (dins del qual quedaria subsumit l'Institut de Giralt). Una altra era impulsar una campanya a favor de l'idioma.⁸ Una altra activitat era organitzar una Setmana Internacional de la Llengua Catalana a l'estranger. I una altra iniciativa era la creació d'una editorial a l'estranger: el Ruedo Ibérico del catalanisme.⁹ També en aquell informe Benet va proposar d'organitzar unes jornades que reunissin intel·lectuals i burgesos per a discutir sobre els problemes que havia d'afrontar la cultura catalana. Les primeres Jornades d'Estudi sobre Problemes de la Cultura Catalana Actual es van celebrar els dies 8 i 9 de gener de 1966 a l'Ametlla del Vallès. Es pretenia que les trobades fossin regulars, seguint, sospito, el model dels Coloquios Cataluña-Castilla que s'havien posat en marxa el 1964,¹⁰ però només es van celebrar en una única ocasió.

A l'hora de concebre les reunions, la idea de la qual partia Benet era que la cultura catalana, superada l'etapa de la resistència, havia d'afrontar noves dificultats, però no existia un organisme que formulés respostes consensuades sobre com s'havien de resoldre aquestes dificultats. Les Jornades havien de servir com un mecanisme de substitució. Com s'explicitava a l'apartat corresponent del dossier «Departament de Promoció», el propòsit, en realitat, no havia de ser gaire diferent de la Junta

⁸ Es concretava en diversos punts i en copio alguns: enviar una carta als bisbes reunits al Concili II del Vaticà, sol·licitar un manifest de suport als intel·lectuals de Madrid, preparar un llibre titulat *Què és Catalunya?* inspirat en la col·lecció *Que sais-je?* o intentar comprometre el Congrés per la Llibertat de la Cultura perquè fes seva la defensa de la llengua catalana.

⁹ Un dels primers llibres que hauria de publicar seria un volum de poesia civil catalana. «Aquest llibre convindria que fos editat per fer conèixer a les noves generacions la producció de poesia catalana civil, o sigui patriòtica i social. Convé la publicació d'aquest llibre», escrivia Benet, «per demostrar a les noves generacions catalanes que també en català existeix aquesta mena de poesia, i que no és per tant patrimoni exclusiu de la castellana, com sembla». El primer llibre que van publicar les Edicions Catalanes de París, el 1969, va ser *Poesia de la guerra d'Espanya i de la resistència*, antologia firmada per un tal Stephen Cartwright, pseudònim rere el qual s'amagava Joaquim Molas.

¹⁰ Jordi AMAT, *Els Coloquios Cataluña-Castilla (1964-1971). Debat sobre el model territorial de l'Espanya democràtica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.

Consultiva d'Òmnium Cultural (una junta ideada, crec, per Benet). «En certa manera, aquestes Jornades d'Estudis suplirien el funcionament d'aquell primer Consell Consultiu que hom va crear en els primers temps, i que no ha donat resultat, malgrat que la seva creació era un encert». Les Jornades havien de consolidar-se, doncs, com un punt de trobada on es dissenyés una política cultural nacional. Per això van ser convocades persones que elaborarien plans —intel·lectuals fent de mandarins— i persones que estarien disposades a pagar-los —empresaris i financers fent de mecenes.

La llista, no de convidats, sinó d'assistents, prou segura, fa patxoca. Pel camp econòmic eren Joan Baptista Cendrós, Fèlix Millet, Joan Vallvé, Pau Riera, Lluís Carulla —els cinc fundadors d'Òmnium—,¹¹ Raimon Carrasco, Damià Casanova, Xavier Millet, Jordi Pujol, Joan Sardà, Ferran Ruiz i Salvador Casanovas; pel camp intel·lectual, Josep Benet, Oriol Bohigas, Jordi Carbonell, Josep Maria Castellet, Alexandre Cirici, Joan Colomines, Salvador Espriu, Manuel Ibáñez Escofet, Albert Manent, Joaquim Molas, Josep Maria Piñol, Ricard Salvat, Joan Triadú, Josep Verde Aldea i Ernest Lluch. Sobre l'adscripció ideològica de la majoria dels intel·lectuals, paga la pena reproduir unes paraules del professor i dirigent comunista Manuel Sacristán, escrites poques setmanes després en un informe confidencial adreçat a la direcció del PSUC en el qual sintetitzava la posició dominant dels reunits a l'Ametlla:

La lista de intelectuales invitados comprendía en general a lo que podríamos llamar, en el campo de la creación cultural, intelectuales de izquierda

¹¹ A la carta d'invitació per a assistir a les jornades, la tirallonga de burgesos convidats s'iniciava enumerant aquells cinc prohoms aglutinats entorn d'unes sigles: SPES. Els qui van rebre la invitació sabien que l'etiqueta SPES era una tapadora per a referir-se a Òmnium Cultural. Feia poc més de dos anys que Òmnium, presidit per Millet, havia estat clausurat per ordre governativa, adduint que l'activitat que desenvolupava no es corresponia amb allò que s'establí als seus estatuts. Per sortir del pas, Millet va cedir el nom de SPES, que tenia registrat, perquè fos usat com a paraigua legal i així Òmnium prosseguiria la seva activitat (des de les classes de català fins al mecenatge de l'Institut d'Estudis Catalans). L'etiqueta SPES tenia una certa història. Abans de la guerra havia estat l'empresa editora del diari de l'òrbita d'Unió *El Mati* —un diari dirigit, en alguna etapa, per Millet mateix— i després de la guerra, durant els anys centrals de la dècada dels quaranta, va funcionar com una editorial d'inspiració catòlica que, entre altres projectes, va preparar la versió espanyola del diccionari francès VOX (una feina en la qual van col·laborar Pau Romeva, Alexandre Galí, Cirici o Benet).

políticamente no comprometidos: J. M. Castellet, Oriol Bohigas, Jordi Carbonell, R. Salvat, J. Molas, S. Espriu, C. Pellicer.

A l'Ametlla no van ser convidats els intel·lectuals orgànics del PSUC, però sí figures que podríem etiquetar com a *fellow travellers*: representants de la «il·lustració marxista» (per dir-ho amb Lorés) que estaven compromesos en la vertebració d'una nova cultura política de base més o menys marxista (per dir-ho, ara, amb Jordi Casassas). Anècdotes de sobretaula a banda,¹² i tot i que a l'Ametlla la discussió no es va plantejar en termes ideològics, la nòmina d'intel·lectuals que més s'hi van fer notar evidència un decantament: l'hegemonia que estava conquerint al camp cultural català el nacionalisme progressista. Al meu entendre, aquesta hegemonia, deixant de banda la necessària ocupació de llocs clau als centres de producció d'ideologia (ja fossin editorials, ja fos la universitat), va tenir com a argument aglutinant una comprensible però injusta estigmatització de la classe burgesa en bloc (una estigmatització que, en el terreny que ens ocupa, durant les dècades següents, tindria la seva sedimentació més fecunda en l'antipujolisme militant). Ara, però, no em voldria perdre en aquest laberint.

Torno a la gènesi de les Jornades. Benet, com he dit, pretenia que fossin trobades regulars. Va planificar fins i tot quins temes caldria que anessin tractant.

- 1) Jornades d'Estudis sobre l'Expansió i la Difusió Exterior de la Cultura i l'Art Català.
- 2) Jornades d'Estudis sobre la Difusió i l'Expansió a l'Interior del Llibre Català. Estudi sobre la possibilitat de crear un organisme

¹² A la nota, Sacristán recreava una anècdota de les jornades que tindria una certa circulació irònica. Sembla que va ser durant un dels dinars quan els reunits van assajar la ficció d'unes eleccions. Albert Manent, que hi era, m'explica que van dipositar el vot dins del barret del doctor Joan Colomines. Quan es van fer públics els resultats, l'empresari Lluís Carulla sembla que no s'ho va pensar ni un segon i va pronunciar una frase que Sacristán reproduceix a la nota: si aquests fossin els resultats d'unes eleccions reals, va dir el senyor Carulla, ell agafava el vaixell i se n'anava a Suïssa. Els partits d'esquerra havien obtingut la majoria, amb predomini del PSUC. Les paraules de Sacristán a Salvador López Arnal: «El caso Millet. Con un apunte sobre un encuentro en L'Ametlla del Vallès», *Rebellion*, 28 de novembre del 2009. Jordi CASASSAS YMBERT, *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle XX*, Barcelona, Afers, 2009, p. 240.

permanent d'estudi de mercat, de coordinació i d'actuació constituït conjuntament per les editorials catalanes.

3) Jornades d'Estudis sobre la Situació Actual dels Intel·lectuals Catalans.

4) Jornades d'Estudis sobre la Política de Concursos i Premis, i examen de la necessitat d'adaptar-la a les circumstàncies actuals.

A l'Ametlla, aquells dos dies del principi de gener de 1966, a banda d'un balanç sobre la situació de la cultura catalana entre 1939 i aquell moment (balanç elaborat per Benet a la part inicial de la seva ponència), es van abordar, en concret, dos assumptes. Primer: la discussió sobre què calia fer per a tirar endavant i finançar una política cultural catalana —tema que va plantejar i que es va debatre després de la ponència de Benet—. Segon: la trama d'estratègies per a internacionalitzar una cultura rica però minorada —tema que va plantejar una ponència de Josep Maria Castellet i van complementar, en comunicacions més breus i cenyint-se al seu àmbit d'especialització, Alexandre Cirici (plàstica), Joaquim Molas (filologia) i Ricard Salvat (teatre)—. El sil·logisme plantejat per Benet era que la internacionalització del patrimoni cultural era una condició necessària per tal que la cultura catalana —i, a través d'ella, la nació en sentit polític— obtingués aliats Ebre i sobretot Pirineus enllà.

Els temes van ser aquests, però el propòsit últim que Benet perseguia anava més enllà. S'havia de resoldre una qüestió que era complementària als quartos i a les paraules, a plans i pressupostos. Com executar el pla? Aquesta era la qüestió.

Per més perfecte que sigui el pla que hom arribi a elaborar, i per més mitjans econòmics que hom arribi a mobilitzar, no aconseguirem pas el resultat efectiu que tenim dret a esperar, si no existeix un òrgan que s'ocupi permanentment d'executar les decisions preses i de coordinar activitats i iniciatives. Sempre, evidentment, amb aquella màxima discreció que imposen allò que anomenem les circumstàncies. L'execució d'un pla —naturalment— exigeix un òrgan de gerència, com l'exigeix el bon funcionament de tota empresa.

Malgrat que no tenia talent per a la gestió d'organitzacions, va proposar que es creés un organisme *ex professo*.¹³ No era un objectiu senzill i menys encara sota les circumstàncies repressives del franquisme. Perquè, per molt innocu que fos, per molta discreció que s'hi apliqués, allò que Benet tenia al cap era constituir un centre de producció d'ideologia dissident. L'organisme en què somniava havia de conjuminar la promoció de la cultura en la línia del comitè espanyol del Congrés per la Llibertat de la Cultura i actuar alhora com un *think tank* antifranquista com el Centro de Estudios y Documentación que Julià Gorkin dirigia a París. De l'un i de l'altre, Benet en tenia prou coneixement per a saber què feien i com funcionaven. Però mentre el comitè i el Centro estaven finançats per institucions nord-americanes —fundacions (com ara la Ford) i sindicats tutelats per la CIA—, l'organisme dissenyat per Benet només podia comptar amb el mecenatge dels burgesos catalanistes. No és ben bé el mateix.

De la lectura dels jocs de transcripcions de les Jornades amb els quals treballa, queda clar que el debat posterior a la ponència de Benet, més que la discussió sobre política cultural, va versar sobre com finançar un hipotètic organisme rector de la cultura catalana. Reprodueixo breus fragments d'intervencions. L'advocat Salvador Casanovas va demanar que es creés «alguna organització, al servei de la col·lectivitat, per damunt d'interessos creats, que es dediqués a coordinar i a programar les activitats culturals catalanes, tant les de les entitats col·lectives com les d'empreses privades». Perquè aquesta entitat fos viable, va plantejar l' eminent professor Joan Sardà, els catalans que volguessin i poguessin podrien pagar una mena d'impost «a una entitat, a la qual hem de reconèixer la seva solvència, perquè els dediquin a la cultura catalana (des de la literatura de creació fins a la investigació)». Millet, que al llarg de la seva vida havia invertit molts diners per a la supervivència de la cultura catalana, va dir que allò difícil no era convèncer els reunits —o figures com Pere Duran, que havia estat convidat però no va poder assistir a la jornada—, sinó les persones fins en aquell moment alienes als cercles compromesos. Perquè col·laboressin, va afirmar Millet, calia crear «un ambient de llengua i cultura» català i apolític. Per a Pujol, més que el clima, era necessària la

¹³ Per la documentació consultada sabem que l'organisme en qüestió havia d'executar el programa descrit per Benet a l'informe per a la creació d'un Departament de Promoció.

concreció: fer veure a la gent que existia una política clarament definida. Allò que convenia era que «quan aquesta gent faci una aportació —d'ordre econòmic o d'ordre de la seva dedicació personal i cultural— sàpiga que tot això no respon a un caprici d'un senyor sinó que realment respon a una tasca general de reconstrucció del país. En aquest cas, el terreny cultural».¹⁴

Deia fa un moment que em puc fer una idea de quins van ser els debats de les Jornades perquè, més o menys, es poden reconstruir a partir de transcripcions. Però el problema és que són defectuoses, incompletes, i que, com és natural, no incorporen converses informals. Les conclusions de les Jornades, en tot cas, evidencien que es van anar descartant propostes formulades per Benet (l'Institut d'Història, per exemple) i, en canvi, se'n van fer de noves encaminades no tant a elaborar ideologia, sinó més aviat a crear instruments que facilitessin el desenvolupament normal de la cultura catalana. A la seva darrera intervenció, l'amfitrió Fèlix Millet va demanar que, després d'haver escoltat «tantes proposicions, tantes iniciatives» i tota vegada que «tots no podem fer-ho tot sinó que cadascú ha de fer allò que és seu», els reunits havien de prendre acords: organitzar-se. La fórmula escollida va ser constituir un seguit de comissions que haurien d'elaborar plans d'acció específics. Transcriu íntegre el document que detalla l'objecte de cada una d'aquestes comissions i qui les havia d'integrar:

1. Comissió Jurídica, integrada per Josep Benet, Agustí Bassols i Salvador Casanovas, la qual presentarà un projecte d'assessoria jurídica especialitzada en l'estudi de totes aquelles qüestions de dret que tenen relació directa amb el manteniment i l'expansió de la cultura catalana.

¹⁴ No és estrany, llegides aquestes intervencions i vista la nòmina de convidats, que Benet, tot i que no ho va explicitar, pensés que el nou organisme, a banda dels diners de la Banca Catalana de Jordi Pujol, podria fer una OPA al clausurat Òmnium Cultural. Així, en tot cas, va sentir-ho o ho van fer sentir a Joan Triadú, que era a l'Ametlla i va defensar en més d'un moment l'obra feta per Òmnium de la qual ell havia estat un dels principals actors. «M'hi vaig sentir una mica desplaçat. Pocs dies després vaig rebre aquesta carta d'una persona molt propera: [...] “m'han informat de molt bona tinta, com s'acostuma a dir (en aquest cas crec que es pot dir de debò), que s'està maniobrant dins d'Òmnium Cultural per mirar d'obtenir el teu *relay*, o sigui, la teva substitució”». Joan TRIADÚ, *Memòries d'un segle d'or*, Barcelona, Proa, 2008, p. 144. Que Òmnium formava part de la problemàtica que s'havia de plantejar a l'Ametlla ho mostren les notes de Pujol, redactades el 19 de desembre i que abans ja citava, en les quals deia que Òmnium havia de definir i aplicar «una política cultural, entenent que la cultura no és un fi en ella mateixa sinó un instrument de creació de poble».

2. Comissió proformació d'una Agència de premsa comarcal. Fou encomanat a Manuel Ibáñez Escofet que presentés un projecte de creació d'una Agència de premsa que encarregués i vengués als periòdics comarcals de les terres catalanes articles dels escriptors catalans, coordinant aquesta activitat amb una exclusiva de publicitat en aquells periòdics.
3. Comissió editorial, integrada per Joan Bta. Cendrós, Josep Verdura i Raimon Carrasco, encarregada de seguir i promoure una Comissió formada per representants de totes les editorials catalanes, que estudiï i proposi solucions als problemes de mercat, de difusió i expansió del llibre català.
4. Comissió d'expansió de la cultura catalana a l'estranger, integrada per Josep Ma. Castellet, Alexandre Cirici, Jordi Carbonell, Josep Verde, Oriol Bohigas i Josep Benet, encarregada de presentar un projecte que reculli i ordeni tots els suggeriments fets sobre aquesta expansió i proposi solucions immediates i concretes.
5. Comissió central coordinadora, hom designà a Fèlix Millet, Manuel Ibáñez i Jordi Carbonell perquè establissin una Comissió central coordinadora que s'ocupés especialment de que els acords presos fossin realitzats.
6. D'altra banda hom encomanà a Ricard Salvat, després d'haver escoltat la seva comunicació sobre expansió del teatre català a l'estranger, que presentés un projecte sobre les possibilitats d'aquesta expansió i qüestions prèvies que caldria resoldre.
7. També hom encarregà a Lluís Carulla i a Joaquim Molas l'estudi d'un projecte de llibre, amb il·lustracions, que presentés al lector no català les principals característiques del nostre poble.¹⁵

¹⁵ Que Manuel Sacristán va rebre informació precisa sobre la reunió ho testimonia aquest fragment del seu informe a la direcció del PSUC: «Por la mañana del domingo se habló de la necesidad de sacar unas conclusiones que fuesen base para una relación de trabajo futuro, así se llegó a establecer la preparación de un libro sobre historia de la cultura catalana, que el grupo financiero se compromete a publicar incluso en Francia e Inglaterra y que dirigiría J. Molas; también se abrió la posibilidad de ayuda económica para un grupo que integrado por Castellet, Benet, Bohigas, Pellicer y un abogado de Vilafranca, siguiese estudiando los problemas de la difusión de la cultura catalana. Otro grupo (Piñol y Verdura entre los

A banda d'assumpes concrets —el projecte de Salvat o l'estudi preparatori per a un llibre sobre la idiosincràsia catalana—, a l'Ametlla es va proposar la creació d'un equip jurídic, una agència de premsa i un secretariat encarregat de plantejar estratègies de promoció internacional de la cultura catalana. També es va parlar d'impulsar una entitat homologable a l'INLE per al llibre en català i sobretot es va proposar la constitució d'un comitè que vetllaria perquè s'anessin concretant tots aquests bons propòsits.

Decepció

Al cap de només tres dies d'haver-se celebrat la trobada de l'Ametlla, Jordi Pujol va enviar a Fèlix Millet i a Josep Benet unes notes que havia esbossat el 19 de desembre. Les he citades abans. Es tracta de reflexions articulades entorn de la idea de «Construir Catalunya» i responen a la convicció que calia consolidar un espai de convergència de persones i institucions que treballessin en el procés de renacionalització de Catalunya. Al final del document, just després d'haver tornat de can Millet, Pujol va afegir aquest comentari: «Avui, en tornant de L'Ametlla, la rellegeixo i trobo que ja està bé. Les converses que acabem de tenir fan que algunes de les coses que deia estiguin ja depassades». Aquella reunió, per a Pujol, podia ser un començament. Després de rebre la carta, Millet, amb el to passional que sempre va caracteritzar una retòrica de caire moral i patriòtic, va adreçar aquestes sentides paraules a Pujol.

Tens raó quan dius que són necessaris elements centrals de vertebració de tot el país. Això és exactament i, si tu ho veus clar, tu i d'altres que també ho veuen clar heu de constituir-vos en aquests elements, amb una donació total, sense modèstia; amb una generositat en aquest lliurament que no cerqueu altra cosa que l'acompliment d'un deure i el de convertir en realitat una il·lusió.¹⁶

componentes), trataría de los problemas editoriales en relación con esta misma difusión. Por último, se decidió una planificación de las ayudas económicas, que hicieron público que en el momento actual sobrepasa los dos millones [de pesetas] anuales, y el estudio de un posible incremento de las recaudaciones destinadas a fines culturales».

¹⁶ Albert MANENT, *Fèlix Millet. Líder cristià, financer, mecenes catalanista*, Barcelona, Proa, 2003, p. 192.

«Constituir-se en elements centrals de vertebració del país». Aquest era l'esperit que s'havia forjat durant aquells dos dies encalmats d'hivern en una casa de camp allunyada del brogit urbà. Les bones intencions acordades no van ser només el somni de dos jornades de debat. L'època ho propiciava. Som en plena dècada daurada dels intel·lectuals, una etapa en la qual el conjunt de consciències crítiques entenia amb convenciment que havien d'exercir una tasca de substitució eficient. De retorn a Barcelona, doncs, bastants dels qui s'havien reunit van seguir pensant que tenien a les seves mans la possibilitat de modificar la societat dels seus contemporanis. Va existir d'entrada, dit amb altres paraules, una predisposició a seguir donant forma al projecte.

El 2 de febrer de 1966 és la data que consta a l'acta fundacional de la comissió encarregada de projectar estratègies d'expansió de la cultura catalana a l'exterior. Hi van assistir tots els seus membres elegits: Benet, Bohigas, Carbonell, Cirici, Verde i Castellet. Van anar per feina. Es va definir el seu objectiu, es va consensuar un programa d'actuació i es va esbossar la seva organització. La idea era que existís una secretaria, dedicada *full-time* o *part time*, assessorada per un consell. El personal havia de ser qualificat: havia de combinar «treball intel·lectual, relacions públiques i dinamisme organitzatiu». Es van acordar també les primeres accions: iniciar contactes amb fundacions internacionals (el Congrés per la Llibertat de la Cultura, amb el qual Castellet estava vinculat) i promoure un missatge de solidaritat amb la cultura catalana que firmessin els intel·lectuals estrangers.¹⁷

Dos dies després, l'11 de febrer, Benet va redactar un document titulat «Coses concretes a fer de cara a engagar el Secretariat d'Iniciatives o Departament de Promoció». El Departament de Promoció, com sabem, era el projecte inicial de Benet. El Secretariat d'Iniciatives era la reconversió del projecte després de la reunió de l'Ametlla. L'un o l'altre, en tot cas,

¹⁷ La idea del manifest, l'havia formulada Castellet a l'Ametlla. De fet, l'havia exposat a Millet, per primera vegada, durant el primer dels Coloquis Catalunya-Castilla celebrats feia aleshores poc més d'un any. Es tractaria de «llançar un document al públic, recolzat amb signatures estrangeres, que parlés de la necessitat que siguin tingudes en compte les coses catalanes i fes una mica de protesta contra l'opressió de la cultura catalana». El document, pensava Castellet, el podria encapçalar la signatura de cinc o sis premis Nobel. «Això crec que realment és molt fàcil. Es tracta, únicament, que ens ho proposem. És fàcil perquè aquesta gent és molt assequible i sensible als problemes democràtics i de la cultura».

pressuposaven la creació d'un organisme, cosa que, per a Benet, s'havia convertit en allò medul·lar. Aquest va ser un dels punts tractats al llarg d'una nova reunió celebrada el 2 de maig a la qual van assistir, segur, Benet i Pujol. Havia de ser clau per a encarrilar tot el projecte. No era la trobada d'una comissió, sinó que s'hi havien de discutir les línies mestres dels acords presos a l'Ametlla (l'agència de premsa comarcal, la projecció exterior de la cultura catalana...). L'últim punt de l'ordre del dia era la creació d'una societat de serveis, una altra marca blanca per a referir-se a l'organisme projectat.

Sembla que la millor manera de fer funcionar l'agència de premsa i el secretariat de projecció exterior, com també altres activitats de servei (per exemple, la gestoria jurídica, administrativa i tècnica per escoles), seria a través d'una societat de serveis. Sobre l'exemple d'una societat d'aquest tipus ja existent, s'explica tot el partit que se'n pot treure. Es queda que el dia 16 es portarà aquest projecte del tot perfilat.

En aquell moment es tractava de constituir una societat anònima, reconeguda legalment, que seria usada com a pantalla per a dur a terme l'activitat pactada a l'Ametlla. Benet, a qui Pujol i Millet van demanar que es dedicés exclusivament a aquesta tasca, es va posar a fer papers: llistes, esborranys, esquemes, números... Al llarg del mes de maig va deixar el despatx d'advocats de Maurici Serrahima i va començar a treballar *full time* en un projecte la paternitat del qual sempre pensaria que era exclusivament seva. El seu cap treia fum. Va pensar en el nom Prodocser, inicials de promoció, documentació i serveis (en alguns documents només era Docser). Els objectius de la societat anònima, que constarien a l'escriptura, serien aparentment anodins; tant, que haurien de possibilitar comptar amb una mínima cobertura per a tirar endavant activitats dissidents. Benet fins i tot cavil·lava qui podria integrar el consell d'administració: a banda d'ell, en formarien part Millet, Cendrós, Vallvé, Triadú, Valls i Taberner, Pujol, Castellet i Carbonell. Cada un faria una aportació inicial de 25.000 pessetes. Suposo que ho va resumir en una nova reunió que estava previst celebrar el 3 de juny. L'últim punt de l'ordre del dia era la constitució d'una societat anònima.¹⁸

¹⁸ En aquesta reunió, per cert, Benet havia d'informar d'alguns dels dossiers de premsa que ja

Finalment, durant el mes d'agost, es va redactar el document que Benet devia fer temps que esperava. Diria que aquella mena de conveni es devia redactar a l'oficina de Jordi Pujol. Es donava per fet que el secretariat estava operatiu i es posava per escrit que s'havia decidit retribuir la feina del secretari permanent: Benet cobraria 30.000 pessetes mensuals. La seva feina consistiria a portar a la pràctica els acords de l'Ametlla: organitzar l'agència de premsa, la secretaria jurídica i l'estratègia de propaganda per a donar a conèixer la cultura catalana a l'estranger. Podria usar, si ho creia convenient, organitzacions que operaven en una direcció similar (incloent SPES —la tapadora d'Òmnium a Barcelona— i Omnim Culturel, la delegació d'Òmnium a París). I s'especificava que aquells pactes, establerts (crec) amb Pujol, els hauria de ratificar SPES. La complicitat de Millet estava garantida, però ara ja no depenia només de Millet. I no estava tot lligat. S'havia d'acabar la transcripció de les Jornades —una idea que obsessionava Benet—, estava pendent la fundació de la societat anònima i calia que Òmnium acceptés el conveni.

Però tot no va anar tan rodat com Benet esperava. Passaven els mesos i els fils pendents, malgrat les bones paraules dels uns i dels altres, no es lligaven. Tenia la sensació que havia estat l'únic que havia fet sacrificis per tirar endavant els acords de les Jornades i veia com cada vegada lluitava més sol. Cap a finals d'any, a l'últim, després d'amenaques de dimissió, va aconseguir cobrar allò convingut (a parts iguals de Pujol i d'Òmnium). Però l'agència no acabava d'arrencar, no es constituïa la societat anònima i les comissions ja no es reunien. I, sobretot, allò que ell considerava essencial —el seu programa d'ofensiva intel·lectual— havia quedat aparcat. I per acabar-ho de complicar havia rebut l'encàrrec de gestionar la creació d'uns estudis universitaris —EISA— que, fonamentalment, pagava Pujol i la convivència entre els docents i la direcció cada vegada era més complexa. EISA, a més, s'havia convertit en un maldecap econòmic i polític, com explica, donant-se un alt protagonisme, Jordi Solé Tura a les seves

s'havien creat —un per a la campanya «Volem bisbes catalans», un altre per a les reaccions generades per la Caputxinada— i parlaria també del «llibre blanc» sobre la llengua i la cultura catalanes durant el període 1939-1966. No en tinc la certesa, però un document de l'Arxiu em porta a pensar que Pujol, per la seva banda, també donava voltes a la creació d'una societat anònima similar a la de Benet: una agència catalana de serveis, informació i orientació, i promoció. Aquesta agència respondria a un programa d'acció —el de «Construir Catalunya»— i oferiria serveis similars a Prodocser.